

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการขยายตัวทางการค้าของชาวจีนในกรุงเทพฯ

เมื่อชาวจีนได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานทำมาหากินในกรุงเทพฯ โดยเริ่มจากสำเพ็ง หรืออาศัยอยู่ตามเรือนแพ และลองเรือไปตามแม่น้ำลำคลองต่าง ๆ อาชีพของชาวจีนส่วนใหญ่คือการประกอบการค้า ต่อมาก็ได้มีการขยายตัวทางบกซึ่งเริ่มขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 และปรากฏอย่างเด่นชัดในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ดังกล่าวมาแล้วในบทที่ 1 การที่เป็นเช่นนี้เพราะมีปัจจัยหลายประการ ซึ่งแบ่งออกได้ดังนี้

1. การขาดผู้ประกอบการค้าในสังคมไทย
2. การเข้ามาของชาวจีนและความสามารถในการประกอบการค้า
3. นโยบายในการปรับปรุงบ้านเมืองของไทย

การขาดผู้ประกอบการค้าในสังคมไทย

จากโครงสร้างของสังคมไทยตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น คนไทยส่วนใหญ่อยู่ในระบบไพร่ มีศักดินาเป็นเครื่องชี้ฐานะของบุคคลในสังคม ผู้คนในสังคมไทยอาจแบ่งออกได้เป็น 2 ชั้นชั้นใหญ่ ๆ คือชนชั้นผู้ปกครองและชนชั้นผู้ถูกปกครอง

ชนชั้นผู้ปกครอง คือชนชั้นที่ทำหน้าที่ควบคุมและบังคับบัญชากำลังคน เรียกว่า ชนชั้นมุลนายหรือนาย ประกอบด้วยพระมหากษัตริย์ เจ้านายและขุนนางที่มีศักดินา 400 ขึ้นไป โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นผู้อยู่สูงสุดเห็นมุลนายทั้งปวง พระราชอำนาจของพระองค์แผ่จากยอดของโครงสร้างสังคมลงมาสู่ไพร่และทาส ซึ่งเป็นฐานของโครงสร้างสังคม โดยผ่านการส่งทอดตามลำดับชั้นของมุลนาย ซึ่งได้แก่เจ้านายและขุนนาง¹

¹ปิยนาค มุขนาค และคนอื่น ๆ, การวิเคราะห์โอกาสในการเลื่อนชั้น
ในสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (กรุงเทพฯ: ฝ่ายวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2526), หน้า 18.

ชนชั้นผู้ถูกปกครอง คือชนชั้นที่อยู่ใต้การปกครองของชนชั้นแรกประกอบ
ด้วยบุคคล 2 กลุ่ม คือไพร่กับทาส ซึ่งเป็นชนส่วนใหญ่ของสังคม

จากโครงสร้างของสังคมไทยนี้เอง แสดงให้เห็นว่า คนไทยส่วนใหญ่ไม่
ได้ประกอบอาชีพทางด้านการค้ามากนัก ทำให้ชาคผู้ประกอบการค้าในสังคม ปรากฏว่าใน
สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้ การค้ากับจีนได้รับการส่งเสริมอย่างกว้างขวางทั้งใน
ระดับรัฐ พระมหากษัตริย์ เจ้าและขุนนาง¹ นอกจากนี้รัชกาลที่ 2 และรัชกาลที่ 3
ยังทรงสนับสนุนให้ชาวจีนซึ่งหลังไหลเข้ามาในคืนแคนแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
เป็นจำนวนมาก เข้ามายังภูมิลำเนาในเมืองไทยด้วย ทั้งนี้เพราะในขณะนั้นไทยมี
ปัญหาขาดแคลนกำลังคนอันเป็นผลสืบเนื่องจากสงคราม การกบฏการเริ่มตั้งบ้านเมือง
ใหม่ ตลอดจนปัญหาภายในระบบไพร่เองที่ไพร่ต้องทำหน้าที่รับใช้ราชการแผ่นดิน ใน
ขณะเดียวกันก็ต้องรับใช้มรดนาย รวมทั้งหาเลี้ยงตนเองและครอบครัวด้วย ชาวไทยใน
กรุงเทพานั้นอยู่ในระบบไพร่เรื่อยมาจนกระทั่งถึง พ.ศ. 2448 เมื่อได้มีพระราชบัญญัติ
เกณฑ์ทหารออกมา² ซึ่งกำหนดให้ชายฉกรรจ์ทุกคน(ยกเว้นชาวจีน)ต้องเข้าเป็น
ทหาร 2 ปี จึงเท่ากับว่าเป็นการยกเลิกระบบไพร่ลงในกรุงเทพฯ จะเห็นได้ว่า
กว่าที่ระบบไพร่จะล้มเลิกไปก็ตรงกับปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ซึ่งในขณะนั้นชาวจีนก็มีอำนาจสามารถคุมเศรษฐกิจของประเทศไทยไว้ได้
เกือบหมดแล้ว จากโครงสร้างของสังคมไทยตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้ ได้ส่ง
ผลต่อคนไทยในระยะยาว ทำให้คนไทยไม่มีโอกาสในการประกอบการค้า ซึ่งเป็น
การปิดกั้นคนไทย แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นกรเปิดโอกาสให้ชาวจีนที่ได้รับการสนับสนุน
ให้เข้ามายังถิ่นฐานในเมืองไทยได้รับผลประโยชน์จากสภาพของสังคมไทยประกอบกับ
การที่ชาวจีนมีความสามารถทางด้านการค้าและการเดินเรือซึ่งกำลังเป็นที่ต้องการ
ของไทย เพื่อมาช่วยในการค้าสำเภาแล้ว ชาวจีนยังสามารถทำงานอื่น ๆ ได้

¹ ปลายละเอียดยใน วราภรณ์ ทิพานนท์, การค้าสำเภาในสมัยรัตนโกสินทร์
ตอนต้น (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย, 2522.

² ขจร สุขพานิช, ฐานันครไพร่ กรุงเทพมหานคร : บรรณกิจ หน้า 160.

อย่างมีประสิทธิภาพโดยคิดค่าแรงค่า รวมทั้งในด้านการช่างด้วยดังปรากฏว่าชาว
ชาวจีน ซึ่งประกอบคหยังช่างปูน ช่างไม้ ช่างโลหะ ช่างเขียน ใดร่วมกับช่างชาวไทย
ที่ยังคงเหลืออยู่บ้าง ในขณะที่ทำการตกแต่งและปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่าง ๆ รวม
ทั้งการสร้างบ้านเมืองด้วย¹

การสนับสนุนให้ชาวจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองไทยจะเห็นได้จากการที่ฝ่าย
ปกครองให้สิทธิพิเศษแก่ชาวจีนที่จะเลือกไม่เป็นไพร่โค ซึ่งหมายถึงไม่ต้องถูกส่งหมายหมู่
ไม่มีพันธะถูกเกณฑ์ราชการทุกปี แต่ทั้งนี้ชาวจีนก็เลือกอยู่นอกระบบไพร่ดังกล่าวจะต้อง
เสียภาษีให้แก่ทางราชการที่เรียกว่าเงินค่าผูกข้อมือจีน* โดยจะมีการเก็บ 3 ปี
สักระยะแทนการถูกเกณฑ์ราชการ 3 ปีต่อเดือน² อัตราค่าผูกข้อมือจีนที่ปรากฏในสมัย
รัชกาลที่ 2 อยู่ในราวบาท 2 สลึงต่อคน ซึ่งนับว่าถูกมากเมื่อเทียบกับอัตราที่ไพร่ต้อง
เสียส่วย หรือเสียค่าจ้างคนทำราชการในแต่ละปี นอกจากนี้ชาวจีนยังได้รับสิทธิที่จะ
เลือกประกอบอาชีพได้ตามที่ต้องการหรือสามารถเดินทางไปมาไต่หัวอาณาจักร³ ด้วย
เหตุนี้ชาวจีนจึงมีอิสระในการทำงานมีโอกาสประกอบอาชีพได้โดยสะดวกและยังสามารถ
สะสมทุนไ้มากกว่าพวกไพร่ด้วย

¹มัลลิกา เรื่องระพี, "บทบาทชาวจีนในค่านเศรษฐกิจสังคมและศิลปกรรม
ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518), หน้า 48.

* ผู้เขียนมาจากครั้ง ประทับตราเมืองมีรับบั้นคอออกมาเพื่อผูกที่ข้อมือของ
ชาวจีนผู้เสียภาษีแล้ว

²ร.ศ.ท.เสด็จร นายลักษณ และคนอื่น ๆ ประชุมกฎหมายประจำศก
เล่ม 11 หน้า 330.

³ชัย เรื่องศิลป์, ให้ความเห็นว่าการที่รัฐบาลให้ความคุ้มครองคนจีนที่
เข้ามาหากินใหม่ความสุขเพื่อเป็นการเอาใจรัฐบาลจีน ดู ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์
สมัย พ.ศ.2325-2453 ค่านเศรษฐกิจ (กรุงเทพฯ : มุลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์
และมนุษยศาสตร์, 2522), หน้า 10-11.

ปรากฏว่าในสมัยรัชกาลที่ 2 มีชาวจีนเข้ามาในเมืองไทยมาก จะเห็น
 ครัวเฟิร์ค ระบุว่ามียี่จำนวนถึง 700,000 คน¹ พวกนี้ส่วนใหญ่เข้าไปตั้งถิ่นฐานตาม
 หัวเมืองชายทะเลฝั่งตะวันออกของอ่าวไทยโดยเฉพาะที่จันทบุรีและชลบุรี สำหรับ
 ในกรุงเทพฯนั้นจำนวนคนจีนก็มีอยู่เป็นจำนวนมากเช่นเดียวกัน ชาวจีนในเมืองไทย
 มักประกอบอาชีพค้าขาย ทำงานอุตสาหกรรมดงเหล็ก เพาะปลูกพริกไทย อ้อยและ
 ทำน้ำตาลทราย² ชาวจีนบางครั้ก็รับจ้างเดินเรือสำเภากลางและสำเภาของเอกชน
 ไปค้าขายที่เมืองจีนหรือตามเมืองท่าต่าง ๆ ในแถบนี้

ต่อมาเมื่อไทยต้องทำสนธิสัญญากับประเทศตะวันตกโดยเริ่มจากสนธิสัญญา
 เบอรัญ เป็นฉบับแรกเป็นผลให้ไทยต้องสูญเสียผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เคยได้รับ
 มากแต่เดิม โดยเฉพาะการผ่อนปรนเรื่องการค้าผูกขาดสินค้ารัฐจึงใช้นโยบายเพิ่ม
 การเก็บภาษีอากรกว่า 30 ชนิด และปรับปรุงวิธีการเก็บภาษีอากรโดยนำเอาระบบ
 เจ้าภาษีนายอากร ซึ่งเป็นวิธีการของชาวจีนมาใช้เพื่อให้ประเทศยังคงได้รับผล
 ประโยชน์ตามเดิมและในขณะเดียวกันก็ไม่ผิดข้อกำหนดในสนธิสัญญาด้วย ระบบ
 เจ้าภาษีนายอากรคือการให้ผู้มีทุนทรัพย์มากรับประมูลเป็นผู้แทนของฝ่ายปกครอง
 ไม่เก็บภาษีอากรแต่ละประเภทตามเมืองต่าง ๆ แลวแบ่งรายได้ส่วนหนึ่งให้แก่แผ่นดิน
 ผู้ทำหน้าที่เช่นนี้เรียกว่าเจ้าภาษีนายอากร ซึ่งมีอำนาจอย่างเต็มที่ในการเรียกเก็บ
 ภาษีอากรจากประชาชนตามประเภทและเขตที่ตนประมูลได้³ ผู้ว่าราชการเมืองกับ
 กรมการจะต้องคอยอำนวยความสะดวกให้เจ้าภาษีนายอากรและคอยรักษากฎหมาย
 ในขณะเดียวกันก็ห้ามบุคคลตั้งถาวรรับช่วงทำภาษีจากเจ้าภาษีนายอากรหรือรับจ้าง
 เจ้าภาษีนายอากรมาเก็บภาษีแทนเป็นอันขาด เมื่อประมูลรับทำภาษีได้เจ้าภาษี

¹ John Crawford, The Crawford Papers (Bangkok : National Library, 1915), p. 102.

² Ibid, p. 111

³ สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร, "ต้นกำเนิดของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ. 2398-2453)" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), หน้า 36-37.

นายอากรก็จะได้รับการแต่งตั้งเป็นข้าราชการมีบรรดาศักดิ์ ถือว่ามีฐานะ เป็นมูลนาย เจ้าภีณายอากรส่วนใหญ่เป็นชาวจีน ซึ่งคงจะได้รับการยกเว้นไม่ต้องเสียเงินค่าผูกปี¹ //

ผลจากการปรับปรุง เศรษฐกิจในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยเฉพาะการส่งเสริมการค้าสำเภา และการนำระบบเจ้าภีณายอากรมาให้ เป็นการเปิดโอกาสให้ชาวจีนซึ่งได้รับการสนับสนุนจากรัฐให้เข้ามาทำงานและตั้งหลักฐานในเมืองไทย อยู่แล้วได้เข้ามาเป็นข้าราชการทำหน้าที่รับผิดชอบด้านการเดินเรือการค้าขาย และการเป็นเจ้าภีณายอากร ในขณะเดียวกันก็คงจะได้มีการติดต่อแสวงหาผลประโยชน์ร่วมกันกับกลุ่มเจ้านายและกลุ่มขุนนางด้วย² ลักษณะดังกล่าวส่งผลต่อการเลื่อนชั้นทางสังคมของชาวจีนเหล่านั้นด้วยในระบบราชการและการที่ชาวจีนมีฐานะมั่งคั่งร่ำรวยขึ้นเรื่อย ๆ จนเป็นผู้มีบทบาทในการเป็นผู้กุมอำนาจทางเศรษฐกิจของไทยในที่สุด ในขณะที่คนไทยในระดับผูกปกครองส่วนใหญ่ยังไม่ได้ค้าขายซึ่งไม่มีอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจและคนไทยในกลุ่มชนชั้นผูกปกครอง นิยมในการรับราชการและมีการเลื่อนชั้นทางสังคมในระบบราชการตามค่านิยมที่ปฏิบัติกันมาแต่เดิม ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าสภาพทางเศรษฐกิจของไทยเอื้ออำนวยให้ชาวจีนได้ใช้ความรู้ความสามารถและความชำนาญเฉพาะตัวโดยเฉพาะทางด้านการค้าเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้มีโอกาสได้เลื่อนชั้นทางสังคมในทางสูงขึ้นไป ทั้งในระบบราชการและการมีฐานะทางเศรษฐกิจที่เจริญมั่งคั่งในสังคมไทย

¹ อัญชลี สุสายนท์, "ความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่และผลกระทบต่อสังคมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2524", หน้า 186.

² คุรายละเอียดใน สวัสดิ์ ทัททะสุต, "ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนชาวไทย จีน และตะวันตกในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2398-2453" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัย ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527).

การเข้ามาของชาวจีนและความสามารถในการประกอบการค้า
 คั้งไค้กล่าวมาแล้วว่า ชาวจีนนั้นเข้ามาติดต่อกับประเทศไทยเป็น
 เวลาช้านาน ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น การอพยพเข้ามาของประชากรชาวจีน
 มีเข้ามาเรื่อย ๆ จากเอกสารของ ครอเฟ็ค ไค้กล่าวถึงชาวจีนที่อยู่ในกรุงเทพฯ
 ว่า

"ที่บางกอกเมืองหลวงของสยามพวกชาวจีน
 แรกสถานชานเช่นอยู่ทั่วไปปะปนกับชาวสยาม"¹

ต่อมาภายหลังสนธิสัญญาเบาริ่งใน พ.ศ. 2398 แล้ว ชาวจีนได้อพยพ
 หลังไหลเข้ามาในประเทศไทย เข้าจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในปลายรัชสมัยพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 รัชกาลที่ 5 จากตารางแสดงให้เห็นถึงจำนวนชาวจีนอพยพที่เข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ

ตารางแสดงจำนวนชาวจีนในกรุงเทพฯ ร.ศ. 128

เชื้อสาย	จำนวน		รวม
	ชาย	หญิง	
แต้จิ๋ว	78,091	8,207	86,298
ฮกเกี้ยน	19,823	2,367	22,190
กวางตุ้ง	25,978	4,151	30,129
ไหหลำ	12,165	903	13,068
แคะ	9,411	1,409	10,820

¹ John Crawford Papers, Bangkok National Library
 1915, p. 150.

จากการสำรวจประชากรชายและหญิงที่ทางรัฐบาลได้จัดทำขึ้นใน พ.ศ.
2463 นี้ จะเห็นได้จากการสำรวจสำมะโนครัวแบ่งตามเชื้อชาติในกรุงเทพ
มหานคร ชาวจีนมีจำนวนมากที่สุด ดังจะเห็นได้จากตารางดังนี้

ตารางแยกชาติส่วนสำมะโนครัวบ้าน

	ชาย	หญิง	รวม
ไทย	142,512	175,463	317,975
อังกฤษ	357	175	532
ฝรั่งเศส	99	45	144
อเมริกัน	28	45	73
เยอรมัน	122	40	162
จีนแต้จิ๋ว	78,091	8,207	86,298
ฮกเกี้ยน	19,823	2,367	22,190
กวางตุ้ง	25,978	4,151	30,129
ไหหลำ	12,165	903	13,068
จีนแคะ	9,411	1,409	10,820
จีนอื่น ๆ	15,337	9,624	18,961

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 น.27/8 เรื่องเดียวกัน.

จากการที่ชาวจีนอพยพหลังไหลเข้ามาในกรุงเทพฯเป็นจำนวนมากนี้ ย่อมมีส่วนทำให้การค้าขายในบริเวณนั้น ๆ ขยายตัวและประกอบกับความสามารถในการประกอบการค้า ทำให้ชาวจีนสามารถตกตวงผลประโยชน์จากสภาพเศรษฐกิจและสังคมของไทยในขณะนั้นได้อย่างเต็มที่โดยมิได้รับการกีดกันและขัดขวางแต่อย่างใด ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าชาวจีนส่วนใหญ่เข้ามาในลักษณะ "เสื่อผืนหมอนใบ" เข้ามาในเมืองไทยเมื่อได้รับความช่วยเหลือจากพวกญาติหรือคนที่มาจากท้องถิ่นเดียวกัน ก็จะได้เข้าทำงานโดยความช่วยเหลือของญาติ หรือเริ่มต้นจากการเป็นลูกจ้างแรงงานพอสะสมทุนได้บ้างเล็กน้อยก็เริ่มทำการค้าเล็ก ๆ น้อย เมื่อสามารถสะสมเงินทองก็สามารถตั้งร้านขายของ ประกอบกิจการค้าใหญ่โตขึ้นเรื่อย ๆ การเข้ามาเป็นจำนวนมากของชาวจีนประกอบกับการค้า ความช่วยเหลือในหมู่ชาวจีนมีผลต่อการขยายตัวทางด้านการค้าของชาวจีนซึ่งจะวิเคราะห์องค์ประกอบที่ทำให้ชาวจีนประสบความสำเร็จทางด้านการค้าในบทที่ 3 ต่อไป

3. นโยบายในการปรับปรุงบ้านเมืองของไทย

สนธิสัญญาเบาริงส่งผลให้มีการผลิตสินค้าเพื่อส่งออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าวซึ่งนำรายได้ให้แก่ประเทศเป็นจำนวนมาก ระบบเศรษฐกิจของประเทศจึงได้เริ่มเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อการยังชีพมาเป็นการผลิตเพื่อการค้า และมีระบบเศรษฐกิจเงินตราเกิดขึ้น² เมื่อมีชาวต่างประเทศเข้ามาติดต่อค้าขายมากขึ้น

¹William C Skinner, Chinese Society in Thailand, p. 136-137.

²ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสุธี ประศาสน์เศรษฐ์, "ระบบเศรษฐกิจไทย ค.ศ. 1851-1920 วิวัฒนาการทุนนิยมไทย" (กรุงเทพมหานคร : ฝ่ายวิชาการ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และกลุ่มเศรษฐศึกษา คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2523), หน้า 2.

และระบบการวัดที่เปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีส่วนทำให้ประเทศไทยได้มีนโยบายในการปรับปรุงบ้านเมือง เพื่อให้ทัดเทียมกับอารยประเทศ ในด้านที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจ ได้แก่การคมนาคม ซึ่งมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับพาณิชยกรรมและอุตสาหกรรม ถ้าการคมนาคมดี ผลผลิตอันเป็นสินค้าก็สามารถหลั่งไหลไปสู่ตลาดกลางและตลาดต่างประเทศได้สะดวก ในเวลารวดเร็วยิ่งขึ้น¹ นโยบายในการปรับปรุงบ้านเมืองของไทยที่นับได้ว่าเป็นมีความสำคัญ ส่งผลให้การขยายตัวทางการค้าของชาวจีนในกรุงเทพฯ นั้นอาจแบ่งได้เป็นดังนี้

3.1 การซุกและปรับปรุงคลอง

3.2 การตัดถนนและการสร้างอาคารพาณิชย์และตลาด

การซุกและปรับปรุงคลอง

ดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 1 ว่า ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น แม่น้ำลำคลองคงมีบทบาทต่อวิถีชีวิตของคนไทยในด้านการคมนาคมขนส่งค้าขาย สาธารณูโลก และยุทธศาสตร์ ดังจะเห็นได้ว่า พระบรมมหาราชวัง วัดวาอารามวังเจ้านาย บ้านเรือนขุนนาง ราษฎรตลอดจนที่ค้าขายล้วนตั้งและขยายตัวไปตามแม่น้ำลำคลอง ทั้งนี้โดยมีแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นแม่น้ำหลักเปรียบเสมือนเส้นเลือดใหญ่ของความเจริญเติบโตของกรุงเทพฯ ในขณะนั้น และมีคลองแผ่กระจายดิ๊กเข้าไปในแผ่นดินสองฝั่ง แม่น้ำเจ้าพระยาเพื่ออำนวยความสะดวก และความสะดวกในด้านต่าง ๆ แก่ชาวพระนคร และชาวเมืองใกล้เคียง จากข้อความบันทึกของจอห์น ครอเฟิต กล่าวว่า กรุงเทพฯขยายออกไปตามฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นระยะทางราวไมล์ครึ่ง ส่วนใหญ่ของเมืองตั้งบนฝั่งซ้ายของแม่น้ำ ซึ่งมีพระราชวังตั้งอยู่²

¹ ทรายละเอียดใน ปิยนาค บุณนาค, การพัฒนาการคมนาคมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ, รายงานผลการวิจัยทุนรัชดาภิเษก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518.

² ปิยนาค บุณนาค และคนอื่น ๆ, "คลองในกรุงเทพฯ ความเป็นมา การเปลี่ยนแปลงและผลกระทบต่องกรุงเทพฯ ในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), กรุงเทพฯมหานคร : ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525, หน้า 40.

ครั้นต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้มีการขุดคลองเพื่อขยายเขตพระนครออกไปทาง
แนวตะวันออก แนวตะวันออกเฉียงเหนือ แนวตะวันออกเฉียงใต้ พร้อมกับการ
ขยายตัวของประชากรของกรุงเทพฯ ซึ่งเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัดในรัชกาลนี้
ย่านการค้า และที่อยู่อาศัยของชาวจีน ซึ่งเคยอยู่เขตนอกเมืองถูกรวมมาอยู่ใน
เขตตัวเมืองด้วย ดังนั้นความสำคัญของคลองนี้ส่งผลต่อทางด้านการขนส่งและ
การค้าขายทำให้การค้าขายสะดวกขึ้น

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ได้ให้ความสำคัญต่อการคมนาคมทางน้ำก่อนการลรางถนน ดังจะเห็นได้จากการ
ที่ออกพระราชบัญญัติว่าด้วยธรรมเนียมคลองเป็นฉบับแรกใน พ.ศ. 2413 ทั้งนี้
เพื่อให้ข้อกำหนดในพระราชบัญญัติเป็นธรรมเนียมตรวจตรารักษาคคลองเก่าใหม่
ใหญ่่น้อยในกรุงเทพฯ และตลอดหัวเมืองใกล้เคียงกับกรุงเทพฯ¹ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า
พระองค์ทรงเห็นความสำคัญของการคมนาคมทางน้ำเป็นอย่างมาก ซึ่งในช่วงนั้น
การพัฒนาประเทศให้เป็นแบบตะวันตกโดยการตัดถนนเริ่มมีบทบาทขึ้นแล้วตั้งแต่
สมัยรัชกาลที่ 4

การขุดและปรับปรุงคลองนับเป็นนโยบายสำคัญในการคมนาคมของประเทศ
ของรัชกาลที่ 5 ซึ่งก็เป็นการเจริญรอยตามพระราชโองบายของพระมหากษัตริย์
4 พระองค์แรก กล่าวคือคลองที่ขุดก็ยังคงเป็นคลองคูเมือง คลองลัด และคลอง
เชื่อมแม่น้ำ ซึ่งขุดขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์ทางด้านคมนาคม การปกครองและ
ยุทธศาสตร์ แต่ก็ได้ส่งผลให้การค้าขายภายในกรุงเทพฯ และบริเวณใกล้เคียง
สะดวกและคั่งงอกตัวขึ้น โดยที่เป็นเส้นทางขนส่งผลผลิตพื้นบ้านจากแหล่งผลิตมา
แลกเปลี่ยนค้าขายกันในจุดที่เป็นที่ชุมนุมซื้อขายสินค้าอย่างที่เรียกกันว่า ตลาดน้ำ

¹ ปิยนาด บุณนาค และคนอื่น ๆ, คลองในกรุงเทพฯ ความเป็นมาการ
เปลี่ยนแปลงและผลกระทบต่อกรุงเทพฯ ในรอบ 200 ปี, หน้า 80.

ซึ่งยังคงมีบทบาทสำคัญเรื่อยมา จนกระทั่งปลายรัชสมัยของพระองค์ ที่
 จำนวนตลาดน้ำ แพร่มน้ำ เริ่มลดน้อยลง ยังคงเหลือแต่คลองที่สำคัญ ๆ เท่านั้น
 ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 มีการถมคลองในบริเวณที่เป็นใจกลางย่านชุมชน
 ของกรุงเทพฯหลายแห่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณที่เป็นแหล่งค้าขายของคนจีน
 เช่น คลองจักรวรรดิ คลองตรอกเต้า คลองศาลเจ้าใหม่¹ สำหรับราษฎรโดย
 ทั่วไปนั้นไม่เห็นด้วยกับการถมคลองและสร้างเป็นถนนแทน เพราะคนทั่วไปยังต้อง
 อาศัยประโยชน์จากคลองอยู่ นอกจากนี้ยังมีผลกระทบต่องานเศรษฐกิจ คือการถม
 คลองผ่านย่านการค้าชาวจีน เรือสินค้าที่มาจากภายนอกกรุงเทพฯ ไม่สามารถมา
 ถึงย่านการค้าได้สะดวกดังที่เคยเป็นมาแต่ก่อน² ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
 รัชกาลที่ 7 การขุดคลองไม่ปรากฏในสมัยของพระองค์ แต่การปรับปรุงคลองเดิมที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้น คลองสายสำคัญ ๆ ที่ยังคงเป็นแหล่ง
 การค้าทางน้ำที่สำคัญ ยังมีเหลือไม่กี่แห่ง เช่น คลองผดุงกรุงเกษม คลอง
 บางลำโพง

กล่าวโดยสรุป นับตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
 เป็นต้นมา คลองในกรุงเทพฯ จะถูกลดความสำคัญลงเป็นต้นมาจนกระทั่งปัจจุบัน
 แต่พระองค์ยังคงนโยบายการขุดคลองโดยเน้นความสำคัญต่อการขุดคลองรอบนอก
 กรุงเทพฯ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการเพาะปลูกและการคมนาคมขนส่งของชุมชน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ รัชกาลที่ 6 น.8.1/70 เรื่องจีนเซงกี
 ว่าที่คลองตรอกเต้าที่เคยสำเพ็งราษฎรตั้งฝูยฝอยคนเต็ม จะขออนุญาตทำเป็นถนน
 ตลอดไปจนถึงถนนเยาวราช ลงวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ.2456.

² เรื่องเดียวกัน.

ในบริเวณรอบนอกกรุงเทพฯ มากกว่าที่จะส่งเสริมให้มีการชุกคลองในกรุงเทพฯ ดังปรากฏว่าในเขตกรุงเทพฯ นั้น มิได้มีการชุกคลองเพิ่มเติม โดยจะเน้นไปทางการแก้ปัญหาต่าง ๆ ของคลองที่ชุกขึ้น แก่อ่างไรก็ตาม คลองก็ยังเป็นเส้นทางคมนาคมที่ยังคงมีความสำคัญต่อการค้าขายภายในกรุงเทพฯ คลองที่ยังคงมีความสำคัญจนถึงรัชกาลที่ 7 เป็นแหล่งการค้าทางน้ำที่สำคัญ เช่น คลองผดุงกรุงเกษม คลองหัวลำโพง เป็นต้น

การตัดถนน

ถนนเป็นเส้นทางคมนาคมที่ให้ความสะดวกอย่างหนึ่งในการเดินทาง ทำให้การประกอบธุรกิจการค้าดำเนินไปได้อย่างคล่องตัว และแสดงจรรยาบรรณตามแบบอารยประเทศ การสร้างถนนในสมัยก่อนสนธิสัญญาเบาว์ริงนั้น รัฐบาลมุ่งสร้างเพื่อใช้ถนนสำหรับกระบวนแห่ เช่น แห่ศพ แห่เลียบเมือง แห่กรฐิน และแห่โล่ชิงช้า เพราะฉะนั้นก็ต้องสร้างถนนรอบพระราชวังก่อนสายอื่น ๆ แล้วจึงสร้างถนนต่อจากถนนรอบวังไปสู่สถานที่ที่กระบวนแห่จะต้องผ่าน เช่น วัดพระเชตุพน และโบสถ์พราหมณ์ เป็นต้น

ครั้นต่อมาในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้โปรดฯ ให้มีการตัดถนนขึ้น ซึ่งส่งผลให้การค้าขายในกรุงเทพฯ เริ่มย้ายขึ้นมาบนบก แทนที่จะอยู่ตามแถบริมแม่น้ำลำคลอง และเป็นนโยบายในการปรับปรุงบ้านเมืองที่พระมหากษัตริย์องค์ต่อมาได้ดัดปฏิบัติตาม การตัดถนนครั้งแรกในสมัยของพระองค์คือถนนตรง ซึ่งได้โปรดฯ ให้ตัดขึ้นเพราะชาวตะวันตกได้เข้าซื้อถิ่นขอร้องให้ตัดขึ้น¹ ถนนสายต่อมาที่โปรดฯ ให้ตัดขึ้นคือถนนเจริญกรุงซึ่งมีบทบาทอย่างมาก

¹ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พงศาวดารรัชกาลที่ 4. โรงพิมพ์พระจันทร์

ทางด้านเศรษฐกิจจะเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญตลอดมาจนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 7 ทั้งถนนเจริญกรุงและถนนทรงนี้ที่โปรดเกล้าให้สร้างขึ้นนี้เป็นถนนที่อยู่นอกกำแพงพระนคร หลังจากนั้นพระองค์ได้โปรดเกล้าให้สร้างถนนเจริญกรุงคอนกรีตเพื่อไปบรรจบถนนเจริญกรุง คอนกรีตที่สะพานข้ามคลองรอบกรุง และโปรดเกล้าให้ปรับปรุงถนนภายในกำแพงพระนคร อีก 2 สายให้ดีขึ้นกว่าเดิมคือ ถนนบำรุงเมืองและถนนเฟื่องนคร¹

เมื่อสร้างถนนอย่างคึกคักหลายสายแล้วในพระนคร ก็มีพวกพ่อค้า จีน แขก ฝรั่งเศส เรียกร้องรัฐบาลให้สร้างตึกแถวสองข้างถนน เพื่อพวกตนจะได้ขอเช่า ตึกร้านค้าขายเหมือนอย่างประเทศที่เจริญทั้งหลาย รัฐบาลในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 เห็นเป็นการสมควร จึงสร้างตึกแถว 2 ชั้น ขึ้น ตามริมถนนสายสำคัญ ๆ เช่น ถนนสนามไชย ถนนบำรุงเมือง ถนนเฟื่องนคร และถนนเจริญกรุงคอนกรีต

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 นับตั้งแต่ช่วงตลอดรัชกาลเป็นต้นมา ได้มีการตัดถนนอย่างมากมาย โดยมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ 2 ประการคือ

1. เพื่อให้บ้านเมืองมีความงดงามและทันสมัยตามแบบอารยประเทศ
2. เพื่อส่งเสริมการค้าขายทั่วค่านพาณิชยกรรม²

¹ เรื่องเดียวกัน

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ขธ.9/3 แถลงประกาศจัดการขยาย ถนนบำรุงเมือง

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ขธ.9/45 แถลงประกาศจัดการสร้าง ถนนราชดำเนิน

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ข.9/106 แถลงประกาศจัดสร้างถนน ตำบลบางขุนพรหม

เพื่อให้บ้านเมืองมีความงดงามและทันสมัยตามแบบอารยประเทศ

พระราชประสงค์ในการตัดถนนเพื่อให้บ้านเมืองมีความงดงามและทันสมัยตามแบบอารยประเทศนี้ จะเห็นได้อย่างเด่นชัดในการตัดถนนบำรุงเมืองและถนนราชดำเนิน กล่าวคือ ถนนบำรุงเมืองเป็นถนนใหญ่อยู่กลางพระนคร เป็นทางที่เสด็จพระราชดำเนิน ซึ่งเดิมพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้จัดไว้แต่ก่อนก็ยังคับแคบอยู่ และความกว้างใหญ่ของถนนไม่เสมอกัน¹ ดังนั้นพระองค์จึงตั้งพระราชหฤทัย ใครจะทะนุบำรุงแผ่นดินและตักแต่งพระนครให้ดีขึ้น เพื่อให้สมควรแก่การเป็นราชธานีของประเทศ ดังนั้นพระองค์จึงโปรดฯ ให้ขยายถนนให้กว้างออกไปอีก 8-9 ศอก รวมทั้งแกดถนนให้ตรงได้แนวกันด้วยเพื่อจะได้เป็นทางรถม้า และเกิดความสะดวกในการเดินทางแก่ราษฎร² นอกจากนี้โรงงานซึ่งเป็นที่ย่าหน่ายสินค้านั้น เพื่อให้เป็นที่มคคดงดงามทั่วกันไป รัชกาลที่ 5 ได้โปรดฯ ให้ทำขึ้นใหม่หมด โดยพระราชทานทุนเงินพระคลังที่ออกให้ก่อน โดยทำแบบเดียวกับของหลวงมค โดยที่พระองค์จะเก็บค่าเช่าจากเจ้าของที่จนกว่าจะครบ แล้วก็ทรงพระราชทานคืนไป เป็นเพราะพระองค์ต้องการให้บ้านเมืองมคคดงดงามทั่วกันไป จะเห็นได้ว่าผลจากการตัดถนนเป็นจำนวนมากของพระองค์เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การค้าขยายตัวโดยเปลี่ยนจากทางน้ำ กลายมาเป็นทางบก เพราะขยายตัวตามการปรับปรุงบ้านเมืองโดยการตัดถนน ทรงยอมลงทุนให้กับเจ้าของที่ริมถนนในการสร้างคอกแถวเพื่อให้เกิดความสง่างามแก่พระนคร โดยมีโคตรงคอกเปียหรือเอากำไรทั้งสิ้น นอกจากถนนบำรุงเมืองแล้ว ถนนอีกสายหนึ่งที่ทรงคคคขึ้นเพื่อ

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ยช. 9/1 เรื่องคำประกาศในรัชกาลที่ 5 โปรดฯ ให้ขยายถนนบำรุงเมือง.

² เรื่องเดียวกัน.

ความสวยงามของบ้านเมือง เลียนแบบประเทศในยุโรปก็คือนนราชดำเนินกลาง และถนนราชดำเนินนอก¹ อย่างไรก็ตามก็ถึงแม้ว่าวัตถุประสงค์ในการตัดถนนจะเพื่อความสวยงามของบ้านเมืองก็ตามแต่ก็ได้ให้ประโยชน์ทางด้านพาณิชยกรรมได้เช่นกัน²

ส่งเสริมการขยายตัวทางคานพาณิชยกรรม

ในสมัยรัชกาลที่ 5 พระองค์ทรงมีนโยบายที่จะตัดถนนเพื่อให้การค้าขายขยายตัว มีแหล่งการค้าเพิ่มมากขึ้น เพื่อให้บ้านเมืองคึกคักสามารถทำการค้าขายได้ ที่ใดที่ยังเป็นเข็อกสวนที่เปลี่ยวอยู่ ก็โปรดฯให้ตัดถนนเข้าไป เพื่อให้ที่นั้นเจริญเกิดเป็นย่านการค้าขึ้น จัดคำประกาศเรื่อง จัดที่สร้างถนนตำบลบ้านพานถม ความว่า

"มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้ประกาศแก่บรรดาผู้เป็นเจ้าของที่ตามแนวถนน ซึ่งจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้ตัดสร้างขึ้นใหม่ ให้ทราบทั่วกันว่า ด้วยทรงพระราชดำริเห็นว่า ท้องที่ตำบลบ้านพานถมตรงตลอดไป ถึงท้องที่ตำบลป้อมหัดกำลังคัสกรนั้นเป็นที่เรือกสวนเปลี่ยวอยู่ในระหว่างถนนพุดธิยาศร กับถนนสามเสน ยังไม่เป็นที่สมบูรณ์สมอกท้องที่ตำบลอื่น เพราะเหตุด้วยยังมิได้มีถนนหลวงอันสำหรับชักนำให้มหาชนกระทำการค้าขายให้เป็นการสะดวกขึ้น จึงมีพระราชประสงค์จะนำร่องท้องที่ตำบลนี้ให้มีความเจริญด้วยการ

¹ เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ ประชุมกฎหมายประจำศก เล่มที่ 17-18 กรุงเทพฯ, หน้า 139.

² จากร่างประกาศจัดที่สร้างถนนราชดำเนินกลาง ซึ่งได้ประกาศแก่บรรดาผู้เป็นเจ้าของที่ตามแนวถนนราชดำเนินกลางว่าท้องที่ตำบลบ้านแขกกรมเชิงสะพานเด็ยว ตำบลบ้านตะนาว ตำบลสวนตึกดิน และตำบลประตพุดธิยาศร ทรงเห็นว่าทั้ง 4 ตำบลเป็นท้องที่ซึ่งเปลี่ยวอยู่ในกำแพงพระนครยังไม่เป็นที่สมบูรณ์สมอกกับท้องที่ตำบลอื่น เพราะเหตุด้วยไม่มีถนนหลวงสำหรับชักนำให้มหาชนได้ตั้งกระทำการค้าขาย จึงมีพระราชประสงค์ที่จะจัดการบำรุงท้องที่ในตำบลที่ยังไม่เจริญ ให้มีความเจริญขึ้น จากกองจดหมายเหตุแห่งชาติ รัชกาลที่ 5 ค.4/3 ที่ดินริมถนนราชดำเนิน 26 กุมภาพันธ์ ร.ศ.119-4 กรกฎาคม ร.ศ.122.

ค้าขายและมั่งคั่งควมมหาชนได้เป็นผลแห่งความสมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์สืบต่อไป¹

จากกรณีการตัดถนนวิสุทธิกษัตริย์ ก็เช่นกันจากราชดำริในการสร้างถนน
เพื่อการขยายตัวทางการค้า ความว่า

"กรุงเทพฯทุกวันนี้มีความเจริญรุ่งเรืองสมบูรณ์ขึ้นมีผู้อาศัย
อยู่มากกับทั้งเป็นที่ตั้งแห่งการค้าขายและสรรพการต่าง ๆ
บรรดากิจการทั้งหลายเหล่านี้ย่อมจำเป็นอาศัยถนนหนทาง
ไปมาติดต่อถึงกัน ซึ่งจะใช้รถม้าพาหนะได้โดยสะดวก แต่ก่อน
มาได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตัดทางทำถนนขึ้นเป็นอัน
มากแล้ว กรุงเทพมหานครก็รุ่งเรืองขึ้นกว่าแต่ก่อนเป็น
อันมาก²

ผลของการตัดถนน ได้ส่งผลให้การค้าขยายตัวไปตามถนนที่ตัดขึ้นเกิดเป็น
ตึกแถวตลอด 2 ข้างริมถนนขึ้นมา ดังนั้นหลังจากที่พระองค์ทำการตัดถนนแล้วทุกครั้ง
จะปรากฏตึกแถวเกิดขึ้น 2 ฟากถนน เพื่อทำเป็นตึกเช่าเก็บผลประโยชน์ และผู้ที่
นิยมมาเช่าตึกแถวอยู่นั้นส่วนใหญ่จะเป็นชาวจีนเป็นส่วนมาก เมื่อชาวจีนไปตั้งบ้านเรือน
อาศัยอยู่ที่ใดก็มักจะทำการค้าขายไปด้วย ทำให้การค้าเจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว ตาม
2 ฟากถนนที่พระองค์ตัดผ่านไป ตึกแถวที่สร้างขึ้นก็เพื่อสนองต่อการตั้งหลักแหล่ง
ทำมาหากินของชาวจีนในกรุงเทพฯ ที่อพยพเข้ามาทำงานในเมืองไทย จากเอกสาร
ของสมาคมพาณิชย์ชาวเดาจะชี้ให้เห็นถึงการที่คนจีนที่เข้ามาค้าขายในกรุงเทพฯ ได้อย่าง
ชัคเงินมากขึ้นกล่าวคือ

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ยช.9/41 ประกาศร่างจัดที่สร้างถนน
ค้าขายบ้านพานถม.

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ยช.9/67 ถนนวิสุทธิกษัตริย์ (16 สิงหาคม
120 - 16 มกราคม 123) เรื่องพระราชบัญญัติสร้างถนนหลวงภายในบริเวณกรุงเทพฯ

คนจีนที่ไปเที่ยวอาศัยทำมาหากินอยู่ตามต่างประเทศนั้น ก็มีอยู่
ประเทศสยามมากกว่าตอน แลพวกพอกาพานิฮูจีนในสยามนั้นกลัว
แต่เป็นคนจีนชาติแต่ใจโดยมาก ในบางกอกไม่มีคนไทยค้ายเลย
จะมีบางก็เป็นแคขายของเล็กนอยเท่านั้น¹

นอกจากนี้ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ ยังได้ทรงตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับ
การทำมาหากินของคนจีนไว้ว่า

วิถีหากินของจีนนอกตามที่สังเกตมา เมื่อมาถึงเที่ยวรับจ้างเป็น
ลูกแรงทำงานโดยลำพังตัว ทำงานหาเงินในไคแล้วมักกลับไปเสียใน
ซุนนี้โดยมาก บางคนเมือหาเงินทุนในซุนไค มักจะทำมาหากินยักยาว
ต่อไปในเมืองไทยจึงเอาทุนนั้นไปเสงตั้งร้านขายของบาง²

บางครั้งโปรดฯ ให้สร้างห้องแถวไม้ขึ้น เก็บค่าเช่าถูก ๆ เป็นการ
ชักจูงใจคนเช่าก็มีให้ที่ดินริมถนนเหล่านั้นเป็นที่เปลี่ยว เมื่อมีคนเช่าคิดแล้ว
จึงคอยเปลี่ยนเป็นตึกแถวแทน ดังทรงพระราชปรารภไว้ว่า

ฉันเคยพบอยู่ ๆ ว่าปลูกโรงให้คนกระจอกจับดาให้คนกระจอกทำรัง
พื่อใหม่ผูกบรืบูรณ เป็นทำเลกาขายซุนไค พอค้าใหญ่ ๆ พื่อใจจะมาตั้ง
ค้ายาววากับเจ้าของที่ ไหสร้างตึกขึ้น เช่นนั้นจึงจะสร้างซุนไค³

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 น.8.7/31 คำแปล "ประกาศของ
สโมสรพานิชชาวเถา" จากหนังสือพิมพ์ชาวเถา.

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 น.28;2/43 หนังสือ 257/15089
คำกราบบังคมทูลกรมหลวงคำรงราชานุภาพ.

³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ยช. 9/39 หนังสือที่ 36/414.

นอกจากนี้พระองค์ยังได้มีการชักจูงให้เจ้าชายและอยุธยาอาศัยได้เป็น
 เชื้อล่อให้ตัดถนน โดยโปรดฯ ให้ กุศลเงินทำงานในสวนกุศลออกมาตั้งโรงเงินกุศล อยู่
 บริเวณถนนสายต่าง ๆ โรงกุศลนี้ยาวตามขวางของถนนในทางจากขอบถนนเขาไป
 ไม่ต่ำกว่า 6 วา¹ กรมพระคลังข้างที่เองก็พยายามให้ความสะดวกแก่คนค้าขาย
 ที่เขาคีก็อยู่ ดังจดหมายกราบบังคมทูลของกรมพระสมมตอมรพันธุ์ ความว่า

"ด้วยปลายถนนลงแม่น้ำเยื้องหน้าวัดราชบูรณะนั้น
 ยังไม่มีสะพานสำหรับคนค้าขายที่เขาคีก็อยู่ ใคอาศัย
 จอดเรือบรรทุกแลขนสินค้าโดยสะดวก ขาพระพุทธรเจ้า
 เห็นด้วยเกล้าฯ ว่าควรมีสะพานประกอบความเจริญกับ
 ตึกเขาศักดินลงแม่น้ำ ทั้ง 4 สาย"²

ซึ่งพระองค์ก็โปรดฯ ให้ดำเนินการไปตามนั้น เมื่อพระองค์ทรงเห็นว่า
 การที่จะทำให้พื้นที่ใดเจริญขึ้นอย่างรวดเร็วขึ้นนั้นการตัดถนนเป็นสิ่งสำคัญที่สุด
 เพราะจะทำให้เกิดชุมชนขยายขึ้น ดังนั้นเมื่อตัดถนนไปที่ใดถ้ามีเนื้อที่ว่างพอจะ
 ทำเป็นตึกแถวให้คนเช่าอาศัยอยู่ได้ก็โปรดฯ ให้กระทรวงโยธาธิการจัดการเช่น
 ในที่ดินสามเสน³

ดังนั้นจากการที่ตัดถนนทุกครั้งพร้อมกับการสร้างตึกแถวโรงแถวห้องแถว
 ไปด้วย เป็นที่นิยมกันมากพวกขุนนาง เอกชน ที่มีทรัพย์ ก็จะพากันลงทุนตัดถนน

¹พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระปิยมหาราช พระราชทานเจ้าพระยาวรวงศา
 พิพัฒน์ วันที่ 1/5 /118 งานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าพระยาวรวงศาพิพัฒน์ (ม.ร.ว.
 เย็น อัครเสนา) ณ วัดเทพศิรินทราวาส 2484 หน้า 20.

²จดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ขบ.9/16 หอกรมพระคลังข้างที่ 4
 กุมภาพันธ์ ร.ศ.114 จดหมายกราบทูลรัชกาลที่ 5 ของกรมพระสมมตอมรพันธุ์

³จดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ขบ.8.3/6 คำกราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5
 ยกตัวอย่างกรณีเจ้าของตึกแถว เช่นการตัดถนนบำรุงเมืองเพื่อองครักษ์เป็นเจ้าของคือ
 เป็นของที่หลวง 63 ห้องของที่วัง 68 ห้องเจ้านาย 21 ห้อง จากจดหมายเหตุ
 แห่งชาติ ร.5 ค.9.4/3.

ปลูกตึกแถวบ้านค้ากัน เช่น พระยาสิทธิราชเคโชไชย¹ ตัดถนนเคโชเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี แถวตำบลถนนสีลม พระยาอินทราชัยคีรีสิริราชรองเมือง พระยาพิพัฒน์โกษา, พระยานรฤทธิราช, พระยานรนาถภักดี เป็นต้น² แสดงให้เห็นว่า ผลประโยชน์ที่ได้รับจากค่าเช่า ที่ดินราคาสูงขึ้น คงจะมีมากจึงทำให้พวกขุนนางพากันมาลงทุนทางด้านนี้มาก

อย่างไรก็ดี ตึกแถวที่มีทำเลอยู่ใกล้แม่น้ำจะไ้เปรียบที่สุกและค่าเช่าตึกก็ไ้ราคาดี เพราะการค้ำสมัยนั้น รวมทั้งการค้าภายในประเทศและระหว่างประเทศ ยังคงใช้เส้นทางคมนาคมทางน้ำอยู่ แม้จะเริ่มมีการพัฒนาเส้นทางทางบกก็ตาม แต่ความสำคัญของการคมนาคมทางน้ำยังคงอยู่ เพราะการขนส่งส่วนใหญ่ยังคงใช้เรือบรรทุกส่งสินค้า

ย่านการค้าชาวจีนที่เจริญแล้ว พระองค์ก็โปรดฯ ให้ถนนตัดผ่านเข้าไปเพื่อความเจริญของการค้าขายจะได้ก้าวหน้าขึ้นอย่างรวดเร็ว ย่านการค้าที่สำคัญและเจริญที่สุดของชาวจีนก็คือ สำเพ็ง ซึ่งเป็นย่านที่ชุมนุมหนาแน่นที่สุด พระองค์ก็โปรดฯ ให้ตัดถนนตามค้ำกราบบังคมทูลของกรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ว่า

¹พระยาสิทธิราชเคโชไชย ได้ลงทุนซื้อที่ดินตั้งแต่นนเจริญกรุงตลอดไปจนถึงคลองเจริญใจราชคิจะตัดเป็นทางแยกจากถนนเจริญกรุงไปต่อถนนคลองเตย ซึ่งทางค้ำรัฐบาลได้ให้การสนับสนุน จากค้ำกล่าวของเจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ ซึ่งเป็นอธิบดีกรมโยธาในช่วงนั้น ได้แสดงความเห็นของการตัดถนนขึ้นเพราะมีส่วนทำให้บ้านเมืองเจริญขึ้น จากจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 น.46.4/25 ที่ 802/110 คอเรสปอนเดนซ์เรื่องกระทรวงโยธาธิการมีหนังสือมาว่าโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้พระยาสิทธิราชเคโชไชยตัดถนนสายหนึ่งตั้งแต่นนเจริญกรุงตรงปากตรอกโรงภาษีออกถนนวัวลำพองขอให้กระทรวงเมืองบังคับให้สำเร็จไปด้วย (25 กุมภาพันธ์ - 29 มิถุนายน ร.ศ.111).

²จดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 น.9.4 /28 ที่ 17/8072 ค้ำกราบบังคมทูลกรมหลวงนเรศวรฤทธิที่พระยาอินทราชัยคีรีสิริราชรองเมือง พระยาพิพัฒน์โกษา พระยานรฤทธิราชหัช พระยานรนาถภักดี หลวงมนัสมานิต ได้รวมเงินกันซื้อที่ดินริมถนนเจริญกรุงตรงถนนสองงวงและเขียงไฮ้แบ่งคเพื่อตัดถนนเจริญกรุงไปถึงริมวัดหัวลำโพง.

"ที่ใดเจริญอยู่ก็ควรรับจัดการตัดถนนเสียโดยทันทีตามที่ควรจะทำ
 ใดในปัจจุบัน ซึ่งพระพุทธเจ้าว่า ไม่เห็นมีที่ใดเจริญเท่าทันสำเพ็ง คว้า
 เป็นท่าเลตคชาชายมีประโยชน์มากในที่นั้น แต่ประโยชน์จบกพร่อง
 เหตุเพราะถนนมีน้อย และที่มีอยู่แล้วก็แคบเล็กเป็นพืดชืดขวางทางไปมา
 ของการค้าขาย ไม่พอแก่การเจริญซึ่งควรจะเกิดขึ้น ใดอีกเป็นอันมาก
 ถ้าทำถนนใหญ่เพิ่ม เต็มขึ้นอีกที่ถนนเหล่านี้คงจะเจริญขึ้นอีกหลายสิบเท่า
 โดยไม่ต้องสงสัย" ¹

การตัดถนนในสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 ได้ดำเนินนโยบายตามเกณฑ์
 รัชกาลที่ 5 ซึ่งส่งผลให้การค้าขายกว้างขวางทางออกไปมากขึ้น ในสมัยรัชกาลที่ 7
 นโยบายของรัฐบาลคือการตัดถนนให้มากขึ้น ² โดยรัฐบาลได้ทำการตัดถนนสายใหม่ๆ

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ยช.9/1 ที่ 470/23 "คำกราบบังคมทูล
 ของเจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ เสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ" (21 มกราคม
 ร.ศ.110)

² จากรายงานของกรรมการท่าทางบก ฉบับที่ 1 ซึ่งมีกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์
 ผู้เป็นประธานได้เชิญกรรมการประชุมที่หอธรรมากรพิพัฒน์ เมื่อวันที่ 3 มิถุนายน พ.ศ.
 2458 กรรมการได้ตั้งหลักวิธีกำหนดการทำทางบก ซึ่งมีทั้งหมดด้วยกัน 6 หลัก
 หลักที่ 6 กล่าวไว้ว่าดังนี้ การทำทางหลังประโยชน์เป็นใหญ่กว่าความมุ่งหมายอย่างอื่น
 นอกจากประโยชน์ทางคานพาณิชยแล้ว การทำทางมีความมุ่งประโยชน์ในทางเหล่านี้
 ถือเป็นให้เมืองหรือตำบลซึ่งสำคัญมีทางไปมาถึงกันเพื่อประโยชน์ในการปกครอง เพื่อ
 เป็นทางไปปลายพระราชอาณาเขตติดต่อกับทางในประเทศอื่นและเพื่อประโยชน์
 ราชการทหาร จากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กค.0301.16.

เป็นจำนวนมาก เพราะเล็งเห็นความสำคัญในเขตพระนครจะเป็นการตัดถนนเข้าไปในเขตชุมชนเดิมเพื่อให้มีถนนหนาแน่นมากขึ้นและใช้ประโยชน์ต่อสาธารณชนได้สะดวกขึ้นเท่าเดิม เช่น รัชกาลที่ 7 ทรงมีพระราชดำริว่าในเขตตำบลวัดแค หรือวัดดวงแข เขตปทุมวัน ไม่มีทางหลวงขนาดใหญ่ ทั้งที่บ้านเรือนคับคั่งหนาแน่น มีแต่ตรอกเล็ก ๆ เป็นทางสัญจรไปมาเข้าออก¹ ดังนั้นเมื่อบริเวณนี้เกิดเพลิงไหม้ขึ้นใน พ.ศ. 2469 ก็โปรดฯ ให้จัดการตัดถนนในบริเวณนี้ นอกจากนี้แล้วยังได้ทรงพระดำริว่าบริเวณบางรักถึงสามแยก เป็นทำเลชุมชนค้าขายใหญ่ ถนนเจริญกรุงสายเดียวไม่เพียงพอแก่รถยนต์ที่แล่นไปมาด้วยธุรกิจต่าง ๆ จึงโปรดฯ ให้ตัดถนนหลวงขึ้นในละแวกตำบลมหาพฤฒารามอีกหนึ่งสาย ในบริเวณถนนสุริวงค์และถนนสีลมก็เช่นเดียวกัน ทรงมีพระราชดำริว่า ถนนเจริญกรุงตอนบางรักคับแคบไม่พอแก่การจราจรของรถยนต์ในสมัยนี้ ควรจะเพิ่มถนนซอยเส้นขนานขึ้นอีก จึงโปรดฯ ให้ตัดถนนซอยระหว่างถนนสุริวงค์และสีลม โดยขนานกับถนนเจริญกรุงอีก 3 สาย

จะเห็นได้ว่า นโยบายการตัดถนนเข้าไปในย่านชุมชนหรือย่านการค้าที่สำคัญมีส่วนให้การค้าขยายตัวขึ้น เพราะการคมนาคมขนส่งสะดวกขึ้น นอกจากนี้การตัดถนนเข้าไปในเขตชุมชนต่าง ๆ ทางฝั่งธนบุรี ซึ่งยังไม่มีชุมชนหนาแน่นมากนัก เป็นการกระจายความเจริญไปสู่ฝั่งธนบุรีได้เป็นอย่างดี² เนื่องจากการขยายตัวของการค้าและชุมชนในกรุงเทพฯ ทำให้ที่ดินในย่านธุรกิจการค้าและชุมชนหนาแน่นมีราคาสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ในช่วงปี 2429-2448 ราคาที่ดินในกรุงและรอบกรุงมีราคาสูงขึ้น

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.7 ม.20/6 การตัดถนนในเขตท้องที่หัวลำโพง

² ปิยนาด บุนนาค และคณะ, "คลองในกรุงเทพฯ ความเป็นมา การเปลี่ยนแปลงและผลกระทบต่อกรุงเทพฯ ในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525) หน้า 129.

³ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสุธี ประศาสน์เศรษฐ์, "ระบบเศรษฐกิจไทย ค.ศ. 1851-1910" วิชาการทุนนิยมของไทย, หน้า 31.

ถึง 5 เท่า¹ การตัดถนนสายใหม่ ๆ ในกรุงเทพฯ ทำให้ที่ดินริมถนนมีราคาสูงขึ้นและเกิดการเก็งกำไรในที่ดิน² ในสมัยรัชกาลที่ 5 จะมีการสร้างตึกแถวควบคู่ไปกับการตัดถนนทุกครั้งเพื่อรองรับการขยายตัวทางการค้า ปรากฏว่ามีพระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง เอกชน สนใจลงทุนในกิจการปลูกตึกแถว ห้องแถวเป็นจำนวนมาก แต่เนื่องจากการก่อสร้างตึกแถว ต้องใช้เงินทุนสูงในการลงทุน ต้องใช้ทุนเป็นจำนวนมาก พระคลังข้างที่ซึ่งมีทุนมากได้ทำการก่อสร้างตึกแถวและห้องแถวขึ้น ซึ่งผลจากการลงทุนของพระคลังข้างที่นี้เองที่ทำให้การขยายตัวของตึกแถว เกิดขึ้นสองฟากถนนที่ตัดใหม่ และได้นำความเจริญทางด้านการค้าแผ่ขยายไปทั่วกรุงเทพฯ

การสร้างตึกแถวของพระคลังข้างที่พิจารณาสร้างตึกแถวจากทำเลที่ดินริมถนนแต่ละสายว่าเหมาะสมกับถนนสร้างตึกแถวแบบใด เช่น บริเวณสำเพ็ง เขาวราชราชวงศ์ จะสร้างเป็นตึกแถว 2 ชั้น ส่วนที่ดินริมถนนอนุวงศ์ 2 ฟากถนนจตุรทิศ และจตุรทิศพระยาไกร โปรต ๆ ให้ทำเป็นตึกแถวชั้นเดียวสำหรับให้เช่าเป็นโกดังเก็บของตามความนิยมของพ่อค้าแถบนี้³ อันเนื่องมาจากทำเลที่สะดวกต่อการขนถ่ายสินค้าทั้งทางบกและทางน้ำด้วยขนานด้วยแม่น้ำด้านหนึ่ง และถนนอีกด้านหนึ่ง การนำเงินมาลงทุนสร้างตึกแถวได้ดอกเบี้ยดีกว่าที่จะนำเอาเงินไปฝากธนาคาร ทั้งนี้เพราะธนาคารให้ดอกเบี้ยเพียงร้อยละ 2 บาทเท่านั้น แต่ถ้าวลงทุนสร้างตึกแถวเก็บค่าเช่าจะได้ดอกเบี้ยประมาณร้อยละ 5 บาทต่อปี⁴

¹ นิตยสาร นานาสภา และสุวิ ประศาสน์เศรษฐ, "ระบบเศรษฐกิจไทย ค.ศ. 1910-1932" หน้า 184-185.

² อรรถิพย์ เทสสิริ, "การถือครองที่ดินในประเทศไทย" วิทยานิพนธ์ปริญญาโทอักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 51.

³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5ค.9.41/8 การจกเก็บผลประโยชน์ของพระคลังข้างที่

⁴ เรื่องเดียวกัน.

ด้วยเหตุนี้เมื่อมีการตัดถนนขึ้นบริเวณโคโคโดยเฉพะยานสำเพ็ง พระคลังข้างที่จะสร้าง
 คึกแถว ยกตัวอย่างเช่น การลงทุนของพระคลังข้างที่ปลูกคึกแถวริมถนนทั้งสองฟาก
 ใต้พอดบริเวณสำเพ็ง หลังจากการตัดถนนขึ้น 18 สาย เช่น ถนนเขาวราช ราชวงษ์
 อรุวงศ์, ทรงวาด เป็นต้น เขาขายและเป็นที่อยู่อาศัยด้วยที่ดินริมถนนราชวงษ์ซึ่ง
 อยู่ในบริเวณสำเพ็ง พระคลังข้างที่แบ่งออกเป็น 5 ตอน เพื่อปลูกคึกแถว ได้คึกแถว
 สามัญทั้งหมด 99 ห้อง คึกมุกอีก 3 ห้อง พระคลังข้างที่ได้เงินกินเปล่า (แป๊ะเจี๊ยะ)
 จากคึกแถวทั้ง 5 ตอน ริมถนนราชวงษ์ เป็นจำนวนเงิน 4,770 บาท เงินทุนเมื่อหัก
 ค่าแป๊ะเจี๊ยะแล้วเป็นจำนวน 363,705 บาท อัตราค่าเช่าคึกสามัญห้องละ 16 บาท
 คึกมุกห้องละ 40, 45 และ 60 บาท รายได้ค่าเช่าคึกแถวริมถนนราชวงษ์ทั้ง 5 ตอน
 พระคลังข้างที่จะเก็บได้เดือนละประมาณ 1,729 บาท¹

จะเห็นได้ว่าผลประโยชน์ที่พระคลังข้างที่ลงทุนจากการสร้างคึกแถวให้
 เข้านี้ได้ผลประโยชน์อย่างมากมาย ดังนั้นทุกครั้งที่เกิดถนนพระคลังข้างที่ก็จะปลูก
 โรงแถวหรือคึกแถวซึ่งเป็นการลงทุนที่นับว่าได้ผลคุ้มค่าเป็นอย่างมาก การลงทุน
 ของพระคลังข้างที่เขื่อนั้นนับได้ว่าทำความเจริญทางด้านการค้าให้แก่กรุงเทพฯประการหนึ่ง
 ด้วย ถึงแม้จะเห็นได้จากบทความจากหนังสือพิมพ์ที่ลงข้อความสนับสนุนให้สร้างตลาดเพื่อ
 ขยายการค้าโดยเฉพาะเพื่อเป็นการชักจูงให้ชาวจีนมาทำการค้าในบริเวณนั้นเพื่อความ
 เจริญของบ้านเมืองยิ่งขึ้น

"เมืองไทยควรจะต้องมีตลาดน้ำ ตลาดบกเป็น
 ตลาดหลวง ตลาดน้ำตั้งไว้ปากคลองตลาด ให้
 บรรคาราชฎรเจกไทยมีสินค้าบรรทุกเรือมาขายของ
 ให้เขาจอดที่นั่นซื้อขาย ส่วนตลาดบกตั้งที่สามแยก

¹ เรื่องเดียวกัน

เงินมีเป็นอันมากควรจะให้เอาไปปลูกสร้าง นึกว่าตายเจ็กมาอยู่
ถนนใหม่ อู่ทอง ดึงโคไปไร่ ก็มีตลาดหลวงแต่ต้องลงทุนปลูกตึก
ให้จีนเช่าแล้วคงรอดค่าเฟ็งก็ควรจัดให้ กวางแต่ต้องไปอีก¹

ความนิยมในการสร้างตึกแถว นอกจากพระคลังข้างที่แล้ว ยังมีขุนนาง
เอกชน ผู้ที่มาเช่าส่วนใหญ่เป็นคนจีนเกือบทั้งสิ้น จากคำกราบบังคมทูลของเจ้า
พระยายมราชเกี่ยวกับปัญหาเรื่องจีน ที่ได้แสดงเหตุผลขยับยกเอาฝ่ายคุณและ
ฝ่ายโทษในการที่มีชาวจีนในประเทศมาก เอาไว้ว่า

ข้างฝ่ายคุณ: ตลาดที่นครปฐมนี้เอง ที่พระคลังข้างที่ได้ค่าเช่า
อยู่เดือนละ 4,000 บาทเศษ ก็ให้พวกจีนปลูกผักมาขาย ถ้าไม่มี
จีนเป็นคุณ ค่าประจำพื้นที่แล้ว-ตลาดก็คงไหม้ โทษพระคลังข้างที่
จะให้ใครเช่าแทน ที่สุดแผ่นดินต้องแล้งในกรุงเทพฯ ถ้าจีนน้อยเงินก็
คงน้อย²

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 น.20.6/9 เรื่องความเห็นของชาว
สยามควรสร้างตลาดหลวงที่ปากคลองจากหนังสือพิมพ์สยามสมัย วันที่ 25 มิถุนายน
2454

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 น.40/1 คำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยา
ยมราช วันที่ 18 ตุลาคม รศ.129.

นอกจากนี้ วัตถุประสงค์เป็นอีกสถาบันหนึ่ง ที่ได้จัดสร้างอาคารและตึกแถวเพื่อ
ให้เอกชนเช่าหาผลประโยชน์รายได้เข้าวัด ซึ่งปรากฏหลักฐานชัดเจนตั้งแต่สมัย
รัชกาลที่ 4¹ ดังทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างโรงแถวและตึกแถว ในที่ธรณีสงฆ์วัด
โสมนัสวรวิหารและวัดบวรนิเวศน์วิหาร² การสร้างอาคารในรูปตึกแถวของวัดรุ่น
แรก ๆ อาจกล่าวได้ว่าเริ่มสร้างขึ้นที่ถนนสิบสามห้าง³

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วัดจำนวนมากมีอาคาร
โรงแถว ห้องแถว เรือนไม้ หรือตึกแถวให้เอกชนเช่าหาผลประโยชน์และการหาผล
ประโยชน์ในรูปของอาคารตึกแถวเริ่มเป็นที่นิยมกันมากขึ้น ยกตัวอย่างเช่น
วัดโสมนัสวรวิหาร เมื่อตัดถนนพหลโยธินผ่าน ทำให้ที่ดินของวัดส่วนหนึ่งติดริมถนน
พระคลังข้างที่จึงคิดที่จะเช่าที่ริมถนนพหลโยธินเพื่อทำโรงแถวแบบง่าย ๆ ที่ไม่ต้อง
ลงทุนสูงมากนัก ต่อเมื่อคนคิดได้แล้วก็ได้สร้างเป็นตึกแถวต่อไป⁴ ด้วยเหตุนี้จึง
กล่าวได้ว่า การหาผลประโยชน์ของวัดทางค่านี้นำรายได้ให้แก่วัดเป็นจำนวนมาก
ซึ่งจะปรากฏตลอดมานับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงสมัยรัชกาลที่ 7 จะพบว่า วัด
ต่าง ๆ 15 วัด ที่มีเงินทุนฝากกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ เพื่อไว้ใช้สำหรับเป็นค่า
ซื้อและสร้างตึกแถว บ้านเรือน ห้องแถวเพื่อให้เอกชนเช่าเป็นทุนทรัพย์สูงถึง 514,
810.26 บาท⁵ จากรายงานของมรรคนายกในปี พ.ศ. 2453 และ พ.ศ. 2367

¹ อุทิศ จิ่งพราหมณ์สกุล, "เศรษฐกิจวัด" วิทยานิพนธ์สาขาประวัติศาสตร์
บัณฑิตวิทยาลัย 2526, หน้า 234.

² เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พงศาวดารรัชกาลที่ 4 หน้า 89.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 90

⁴ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ขบ.9/40 เรื่องการสร้างตึกแถวใน
ที่วัดโสมนัสวรวิหาร

⁵ อุทิศ จิ่งพราหมณ์สกุล, "เศรษฐกิจวัด", หน้า 238.

รายได้สำคัญของวัดจักรวรรดิราชาวาส วัดราชบูรณะ วัดยานนาวา มาจากการก่อสร้าง
ตึกแถวเพื่อการค้า¹

นอกจากพระคลังข้างที่จะลงทุนในการสร้างตึกแถว เรือนแถว เพื่อ
รองรับการขยายตัวทางการค้าในกรุงเทพฯ แล้ว ยังได้จัดลงทุนในการสร้างตลาด
ขึ้นมาอีกด้วย² ตลาดนั้นเป็นแหล่งชุมนุมชนของผู้คนจำนวนมาก ถ้ามีตลาดเกิดขึ้น
ก็จะทำให้บริเวณนั้นเจริญขึ้นและกลายเป็นชุมชนที่หนาแน่นยิ่งขึ้น เนื่องจากอาชีพ
ส่วนใหญ่ที่ชาวไทยใช้ทำมาหากิน ก็คือการค้ารับราชการและการทำเกษตรกรรม ดังนั้น
การค้าจึงตกไปอยู่ในมือคนจีนเกือบทั้งสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการค้าขายปลีกที่
กระจายไปในที่ต่าง ๆ ทั่วกรุงเทพฯ ส่วนใหญ่จะเป็นชาวจีนเป็นผู้ประกอบการค้า
แทบทั้งสิ้น ซึ่งจากบทความของอัสวาทู ซึ่งทรงวิพากษ์วิจารณ์การทำมาหากิน
ที่ตกอยู่ในมือคนจีน ในเรื่องเมืองไทยจึงต้นเกิด ทรงกล่าวไว้ว่า

เกี่ยวกับการค้าขายอาหารสำเร็จรูปนั้น บางอย่างก็ตกอยู่ในมือ
ของจีน เช่น แคนกอน คันท้ายเคียบขาย เช่น ข้าวแกง ขนม และ
การจำหน่ายของกินในกรุงเทพฯ ในเวลานี้²

¹ บัญชีตึก จุลาสัย, วิชาอารามตึกแถว, หน้า 9-16.

² ตลาดตามความหมายสามัญชนทั่วไปเข้าใจ หมายถึง สถานที่ที่มีการ
ซื้อขายสินค้าในรูปของวัตถุค้ำและสำเร็จรูปเป็นประจำเพื่อการบริโภคและอุปโภค
ในการดำรงชีวิตของประชาชนทั้งในเขตเมืองและชนบท... และเป็นสถานที่ที่
ประชาชนแทบทุกคนชั้นมีส่วนร่วมในการใช้สอย เกียรติ จีระกุล และคณะ
"ตลาดในกรุงเทพมหานคร : การขยายตัวและพัฒนาการงานวิจัยเนื่องในโอกาส
สมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี หน้า 1.

อยู่ในมือจีนโดยมาในทางเสียบียงอาหาร
บางครัวเรือนซื้อจากจีนทั้งสิ้น หัตถกรรม
ต่าง ๆ ซึ่งแต่ก่อนคนไทยทำ เคี้ยวนี้กลายเป็น
เป็นเงินทำทั้งสิ้น เช่นการก่อสร้าง การ
ช่างไม้ เป็นต้น¹

ตลาดในกรุงเทพฯ เป็นแหล่งการค้าอีกแห่งหนึ่งที่อยู่ในมือของชาวจีน
ดังนั้น เมื่อมีการลงทุนสร้างตลาดเกิดขึ้นจึงมีชาวจีนจึงเขาไปทำการค้าในตลาด
เสียเป็นส่วนใหญ่ จะเห็นได้จากกรณีการประท้วงของชาวจีนที่นัดหยุดงานในกรุงเทพฯ
ในปลายสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2453 ทำให้อาหารของใน
กรุงเทพฯ ปิดหมด ซึ่งทำความลำบากเป็นอันมากให้แก่ประชาชน จะเห็นได้จาก
คำกราบบังคมทูลของพระพินิจสาราวา

เข้าสารบางแห่งราคา ถึงถึงละ 3 บาท
4 บาท มะพร้าวซี่ดละ 12 สตางค์ หมากพลู
แลอาหารอื่น ๆ ก็แพงขึ้นทั้งสิ้น ตลาดค้าบล
หัวลำโพง เจานาที่ตองจคิใหญ่หญิงไป
ชายสุกร มีนายพลตระเวณกำกับ 3-4 คน
ส่วนตลาดทั้งหลายนอกและในพระนครที่เป็น
ร้านขายของสด ฉาของแห่ง เมื่อพวกจีนเลิก
ไม่ขายแล้วสิ่งของก็ขาดตลาดไปมาก ลำบาก
แก่ผู้ซื้อหา²

¹ อัครพานู, "เมืองไทยจกต้นเกิด" โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร พ.ศ.
2468, หน้า 15.

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ต.21/21 คำกราบบังคมทูลของ
พระพินิจสาราวา วันที่ 3 มิถุนายน ร.ศ.129.

จะเห็นได้ว่าการค้าในตลาดภายในกรุงเทพฯ นั้น ไม้ว่าจะเป็นตลาดภายในและนอกกำแพงพระนคร ส่วนใหญ่มีชาวจีนเข้าไปดำเนินกิจการทั้งสิ้น กิจนั้นเมื่อมีการสร้างตลาดของพระคลังข้างที่หรือเจ้านายทรง ๆ ที่มีเงิน เมื่อทำการสร้างตลาดขึ้นมาแล้ว ชาวจีนจะเข้าไปประกอบการค้ามากที่สุด การลงทุนสร้างตลาดของพระคลังข้างที่นั้นหลายแห่งด้วยกัน เช่น ที่ตลาดบางลำภู ทำการก่อสร้างใหม่แล้วเปลี่ยนชื่อเป็นตลาดยอด¹ การลงทุนสร้างตลาดที่ริมถนนพลัดนิบาต และการลงทุนสร้างตลาดทำเตียนตามคำกราบบังคมทูลของกรมขุนสมมตอมรพันธ์ เสนาบดีกรมพระคลังข้างที่ เพราะเห็นความสำคัญและความเจริญ บริเวณตลาดทำเตียน ดังคำกราบบังคมทูลที่ว่า

เป็นตลาดสำคัญ ถ้าเป็ทุ ตลาดหนึ่งที่ตั้งอยู่ในลำแม่น้ำเจ้าพระยา กู้ควรเรียกไค้ ทั้งไม่เป็ทุที่ทางไกลจากพระบรมมหาราชวังนัก เมอวาควยประโยชน์ของการค้าขายเลา สินค้าทั้งหลายโดยมากยอมมาประชุมในตลาดนี้ก่อน แล้วจึงกระจายไปในรานตลาดอื่น ๆ แลทุกวันนี้ ชาวพระพุทฺธเขาสั่งเกตุวาสินค้าที่นำมาจำหน่ายขายชอกัน อยู่ในตลาดค้าบณีนยอมเจริญขึ้นเป็นอันมาก เวลาตลาดออกฤเป็น การเยี่ยคยักจอบแก่นเต็มที ที่มียอกจอบแถมเต็มที ถ้าใครอแกตักโรงของเกาที่ระเกะระกะ แลจัดทำตักแถว

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ที่ 7/1015 พระที่นั่งจักรมหาปราสาท พระกระแสนับตั้งถึงเจ้าพระยาเทเวศวงศวิวัฒน์ ลงวันที่ 30 พฤศจิกายน ร.ศ.

แลโรงงานตลาดขึ้นประจวบควรแก่ที่ ๆ มีอยู่
ความสะอาดก็จะเกิดขึ้น แลที่สำหรับจะเป็นที่
ตั้งการจำหน่ายขายสินค้าต่าง ๆ ก็จะได้
กว้างขวางออกไปอีก ผลประโยชน์ก็คงจะ
เจริญขึ้นเท่าที่เป็นอยู่ขณะนี้¹

กล่าวโดยสรุป การปรับปรุงบ้านเมืองที่เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นคนมา โดยเฉพาะทางด้านเศรษฐกิจ ได้แก่การ
คมนาคม โดยการขุดคลองและปรับปรุงคลอง การตัดถนนสายต่างๆ มากมายใน
กรุงเทพฯ เพราะพระองค์ทรงเห็นความสำคัญทางด้านพานิชยกรรมและกสิกรรม
และทรงถือว่าอำนาจและความสมบูรณ์ย่อมมีแก่ประเทศที่เจริญด้วยกสิกรรมและ
พานิชยกรรม² ระยะเวลาอันยาวนานของพระองค์ซึ่งเป็นเวลาถึง 42 ปี ได้มี
ส่วนให้ปรับปรุงบ้านเมืองของพระองค์มีผลในทางปฏิบัติหลายประการ จะเห็นได้ว่า
ในรัชสมัยของพระองค์ กรุงเทพฯ ได้ขยายกิจการหลายอย่าง ถนนหนทางก็ขยาย
กว้างขึ้น มีตึกห้างร้านค้าขายคึกคักยิ่งขึ้น มีไฟฟ้าตามถนน และรถรางก็ได้มีขึ้นใน
กรุงเทพฯ และเริ่มมีรถไฟตัดติดต่อไปตามจังหวัดต่าง ๆ ถนนที่ตัดในกรุงเทพฯ
ส่วนใหญ่ตัดในสมัยรัชกาลที่ 5 ครั้นต่อมาในสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ได้ทรงดำเนินราชกิจอย่างตามโครงการเดิมที่ได้วางไว้ใน
รัชกาลก่อน การรถไฟก็เปิดขยายขึ้นหลายสาย ถนนหนทางในพระนครก็จัดคึกคักมากขึ้น
ตึกห้างร้านค้าขายก็คึกคักมากขึ้น ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
เสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติเมื่อ พ.ศ. 2468 พระองค์ทรงปฏิบัติราชการบ้านเมืองและ

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ที่ 21/241 คำกราบบังคมทูลของกรมขุน
สมมตอมรพันธ์ ลงวันที่ 21 พฤษภาคม ร.ศ. 127.

² พระราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแสดงที่งาน
พานิชย์และกสิกรรม เมื่อวันที่ 12 มิถุนายน ร.ศ. 119.

บำรุงพระมหานครตามเยี่ยงอย่างพระมหากษัตริย์องค์ก่อน ๆ ถนนหนทางก็สะอาด
สะอาดเรียบร้อยมีการตกแต่งรักษาลาดยางแอสฟอลต์ มีไฟฟ้าตามในเวลามืดมี
ห้างร้านค้าใหญ่โต¹

จะเห็นได้ว่า นโยบายในการปรับปรุงบ้านเมืองของไทย ในด้านเศรษฐกิจ
เช่นการชุกและปรับปรุงคลอง การตัดถนนภายในกรุงเทพฯก็ดี ที่ส่งผลให้การค้าขาย
ในกรุงเทพฯขยายตัว และในขณะเดียวกันการลงทุนของพระคลังข้างที่ ในด้านการ
สร้างอาคารพาณิชย์ และตลาดเป็นสิ่งที่เกิดขึ้น เพื่อปรับปรุงบ้านเมืองของไทย ทำให้
เกิดการขยายศึกแถวตลาดให้มีจำนวนเพียงพอต่อความต้องการของชาวจีนในการ
ประกอบการค้า ขณะเดียวกันพระคลังข้างที่ยังเป็นแหล่งเงินทุนที่สำคัญที่สุดในขณะนั้น
และเป็นผู้ชักตวงผลประโยชน์จากการลงทุนอย่างคุ่มค้ำ นอกจากพระคลังข้างที่ที่ได้
รับผลประโยชน์จากการลงทุนปลูกสร้างอาคารพาณิชย์ และตลาดแล้ว บรรดาพระบรม
วงศ์านุวงศ์ หรือเจ้านายขุนนางที่มีทุนรอนก็จะทำการปลูกศึกแถวเพื่อเก็บเกี่ยวผล
ประโยชน์

กล่าวโดยทั่วไปปัจจัยที่มีส่วนทำให้การค้าของชาวจีนในกรุงเทพฯขยายตัว
มากขึ้นคือ การขาดแคลนผู้ประกอบการค้าในสังคม ที่เปิดโอกาสให้ชาวจีนได้เข้ามา
ประกอบการค้าขาย และมีบทบาทคุ่มอำนาจทางเศรษฐกิจของไทย ตลอดจนการอพยพ
เข้ามาเป็นจำนวนมากของชาวจีน ความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับภาวะการณ
ทางเศรษฐกิจของไทย มีส่วนช่วยทำให้การค้าของชาวจีนขยายตัวมากขึ้น รวมทั้ง
นโยบายในการปรับปรุงบ้านเมือง เพื่อให้ประเทศไทยก้าวหน้าเท่าเทียมอารยประเทศ
ซึ่งส่วนใหญ่แล้วการปรับปรุงบ้านเมืองสมัยนั้นส่วนใหญ่จะเน้นหรือให้ความสำคัญกับ
เมืองหลวงคือกรุงเทพฯมากที่สุด เพราะเป็นศูนย์กลางทางการปกครองของประเทศ
และการปรับปรุงบ้านเมืองเพื่อส่งเสริมทางด้านการค้า ก็ได้ส่งผลให้กรุงเทพฯ
เจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว

¹ ทัศพรหมานพ, ภูมิศาสตร์ มณฑลกรุงเทพฯ โรงพิมพ์ธรรมบรรณาการ
พ.ศ. 2474 หน้า 56.